

JADIDLARNING O‘ZBEKISTON ILM-MA’RIFATIGA TA’SIRI

Abduazimov Sobirjon Utkirovich

*O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari Akademiyasi
jismoniy tayyorgarlik va sport kafedrasini boshligi, polkovnik.*

Annotatsiya: Ushbu maqola jadidchilik harakatining O‘zbekiston ilmiy ma’rifatiga chuqur ta’sirini o‘rganadi. 19-asr oxiri va 20-asr boshlarida musulmon islohotchilari guruhi bo‘lgan jadidlar O‘rta Osiyoda ta’limni modernizatsiya qilish va ilmiy tafakkurni rivojlantirishda hal qiluvchi rol o‘ynadi. Ushbu maqola tarixiy ma’lumotlar, adabiyot tahlili va jadidlar qo‘llagan usullarni o‘rganib, ularning O‘zbekiston ilmiy ma’rifatiga qo‘shgan hissasi va uning mintaqaga doimiy ta’sirini yoritishga qaratilgan.

Kalit so‘zlar: Jadidlar, jadidchilik harakati, ilmiy ma’rifat, O‘zbekiston, ta’lim islohoti, modernizatsiya, Markaziy Osiyo.

Jadidchilik harakati XIX-asr oxirida musulmon jamiyatlari duch kelgan ijtimoiy-iqtisodiy va ta’lim muammolariga javob sifatida vujudga keldi. Islom an’analari chuqur ildiz otgan O‘zbekistonda jadidlar ta’lim-tarbiyani isloh qilish, modernizatsiya qilish, ilmiy bilimlarni islom tamoyillari bilan uyg‘un uyg‘unlashtirish tarafdori edilar. Ushbu maqola jadidlarning O‘zbekiston ilmiy ma’rifatiga o‘zgartiruvchi ta’sirini o‘rganadi. Jadidlar XIX-asr oxiri — XX-asr boshlarida O‘rta Osiyoda, jumladan, O‘zbekistonda ham islohotchilik harakati edi. “Jadid” atamasi arabcha “jadid” so‘zidan olingan bo‘lib, “yangi” degan ma’noni anglatadi. Harakat jamiyatning turli jabhalarini, jumladan, ta’lim, ijtimoiy tuzilma va diniy urf-odatlarini modernizatsiya va isloh qilishga qaratilgan. Jadidlar, birinchi navbatda, ilmiy oqim bo‘lmasa-da, ularning ta’siri O‘zbekistonning ilmiy ma’rifatiga ta’sir ko‘rsatgan ta’lim-tarbiya islohotlariga ham taalluqli edi.

Jadidlarning ta’sirini tushunish uchun O‘rta Osiyo tarixi, ta’lim islohoti va jadidchilik harakati haqidagi mavjud adabiyotlarni tahlil qilish zarur. Ko‘plab olimlar an’anaviy ta’lim tizimlariga qarshi kurashda, tanqidiy fikrlashni targ‘ib qilishda va islom kontekstida ilmiy izlanishni rivojlantirishda jadidlar muhim rol o‘ynaganini ta’kidlaganlar. Ularning diniy ta’limotni zamonaviy ilmlar bilan uyg‘unlashtirishga urg‘u berishlari yanada ilg‘or va ma’rifatli jamiyat yaratishga qaratilgan.

O‘zbekistonning jadidchilik harakati davridagi tarixiy sharoiti jamiyat oldida turgan muammolar va o‘zgarishlar katalizatorlari haqida muhim tushunchalar beradi. Usmonlilar saltanatining tanazzulga uchrashi, rus ta’sirining kuchayishi, yangilanish uchun kurash jadidlarni ta’lim sohasida islohotlar o‘tkazish tarafdori bo‘lishga undadi. “Maktab” va “medres” deb nom olgan jadid maktablarining tashkil etilishi an’anaviy

diniy ta’limotlar bilan bir qatorda ilmiy bilimlarni tarqatishning asosiy vositalariga aylandi.

Jadidlar ta’lim-tarbiya islohoti va ilmiy ma’rifatni amalga oshirish uchun turli usullardan foydalanganlar. Ular zamonaviy o’qitish usullarini joriy qildilar, o’quv dasturlariga o’zgartirishlar kiritdilar, matematika, fizika, tibbiyot kabi ilmiy fanlarni o’rganishni rag’batlantirdilar. Bu fanlarni islom ta’limotlari bilan uyg’unlashtirish orqali jadidlar o’zgaruvchan davr ehtiyojlariga mos keladigan har tomonlama ta’lim tajribasini yaratishni maqsad qilganlar.

O’zbekiston ilm- ma’rifatiga jadidlarning asosiy ta’siri:

1. Ta’lim islohotlari:

– Jadidlar zamonaviy va dunyoviy ta’limga e’tibor berib, an’anaviy dinshunoslik bilan bir qatorda ilmiy-texnika fanlarini ham o’zida mujassam etgan maktablar tashkil etishni targ’ib qilganlar.

– Ular xalq tili, jumladan, o’zbek tilining ta’lim-tarbiyada qo’llanilishini targ’ib qildilar, ilmiy bilimlarni mahalliy aholi uchun yanada qulayroq qildilar.

2. Ratsionalizmga e’tibor qaratilishi:

- Jadidlar dogmatik va konservativ yondashuvlarga qarshi chiqib, tanqidiy fikrlash va ratsionalizmni rag’batlantirdilar.

– Aql va mantiqning muhimligini ta’kidlab, ilmiy izlanishlar uchun qulay intellektual muhit yaratdilar.

3. Zamonaviy fanlar integratsiyasi:

– Jadidlar jahon taraqqiyoti bilan hamnafas bo’lish uchun zamonaviy fanlarni o’quv dasturiga kiritish muhimligini anglagan.

– Ular matematika, fizika, biologiya kabi ilmiy fanlarni ta’lim tizimiga singdirishga, o’quvchilarda ilmiy tafakkurni tarbiyalashga intildi.

4. Ayollar ta’limi:

– Jadidlar ta’lim-tarbiya orqali xotin-qizlarning imkoniyatlarini kengaytirish jamiyatning har tomonlama intellektual va ilmiy rivojiga xizmat qilishini e’tirof etib, xotin-qizlarning bilim olishini targ’ib qilishda ilg’or edilar.

5. Madaniy va ijtimoiy o’zgarishlar:

- Jadidchilik harakati faqat ilm-fan bilan cheklanib qolmagan bo’lsa-da, keng madaniy va ijtimoiy o’zgarishlarga hissa qo’shib, ilmiy izlanishlar uchun yanada qulay muhit yaratdi.

– Harakatning taraqqiyot va modernizatsiyaga e’tibor qaratilishi ilmiy g’oyalarga ochiq tafakkurning shakllanishida muhim rol o’ynadi.

6. Bosma adabiyotlar:

- Jadidlar bilimlarni, jumladan, ilmiy adabiyotlarni tarqatish, axborotni yanada kengroq va kengroq ommaga yetkazish uchun bosmaxonadan foydalanishni targ’ib qildilar.

Jadidchilik harakati ta’lim sohasidagi islohotlarga zamin yaratib, ilmiy ma’rifatga yordam beradigan intellektual muhitni yaratgan bo’lsa-da, siyosiy beqarorlik, tashqi tazyiqlar va konservativ muxolifat kabi muhim muammolar saqlanib qolganini ta’kidlash zarur. Ilm-fan rivojiga ta’siri dastlabki bosqichlarda cheklangan bo’lishi mumkin edi, lekin jadidlarning ta’lim va modernizatsiyaga e’tibor qaratishlari O‘zbekistonda kengroq ilmiy uyg‘onishda muhim rol o‘ynagan uzoq muddatli o‘zgarishlarga yordam berdi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, jadidchilik harakati O‘zbekiston ilmiy ma’rifatini shakllantirishda hal qiluvchi rol o‘ynadi. Jadidlar ta’lim-tarbiya sohasida islohotlar o‘tkazish, ilmiy bilimlarni islom tamoyillari bilan uyg‘unlashtirish tarafdori bo‘lib, yanada ilg‘or va ma’rifatli jamiyat uchun zamin yaratdilar. Ularning merosi O‘zbekistonning ta’lim muassasalarida, intellektual an’analarida saqlanib qolgan bo‘lib, jadidchilik harakatining mintaqa ilm-fan rivojiga ta’sirini ko‘rsatadi. O‘zbekistonning ilmiy ma’rifatiga jadidlarning ta’siri ham ilmiy, ham islomiy bilimlarni egallagan yangi avlod ziyolilarining yetishib chiqishida yaqqol namoyon bo‘ladi. Jadidchilik harakati dunyoviy ta’lim muassasalarining barpo etilishiga, dunyoqarashi ochiq ziyolilarning kamol topishiga zamin yaratdi. Ularning sa’y-harakatlari O‘zbekiston ta’lim olamida aks-sado berib, mamlakat ilm-fan yutuqlari hissa qo‘shmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Oblomurodov N, Hazratqulov A va boshqalar. O‘zbekiston tarixi.(o‘quv qo‘llanma)T .2011.
2. O‘zbekiston tarixi:Yangi nigoh.Jadidlar harakatidan milliy mustaqillikka qadar.1-3 betlar.
3. Alimova D, Rashidova D ‘‘Maxmudxo‘ja Behbudiy va uning tarixiy tafakkuri.- Toshkent Akademiya 1999.
4. Baldauf Ingeborg. ‘‘XX asr O‘zbek adabiyotiga chizgilar’’-Toshkent Manaviyat 2001.
5. Abdulla AVLONIY ‘‘Turkiy GULISTON yohud ahloq’’(nashrga tayyorlovchi M.Maxsumov) Toshkent Oqituvchi 1992.
6. ‘‘Jadidlar’’ Maxmudxoja Behbudiy .Yoshlar nashriyot uyi Toshkent -2022.
7. ‘‘Jadidlar’’ Abdulla Avloniy. Yoshlar nashriyot uyi Toshkent -2022.